

СМЕРТНА КАРА В КОНТЕКСТІ СТ. 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

THE DEATH PENALTY IN THE CONTEXT OF ARTICLE 2 CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Гомля І.А., студент магістратури

Слідчо-криміналістичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Микитенко Д.О., студент магістратури

Слідчо-криміналістичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті проводиться аналіз фундаментального природного права людини – права на життя. Наведено основні статистичні показники стосовно застосування такого виду покарання як смертна кара у світі. У теперішній час, смертна кара розглядається як неприйнятна форма покарання, яка, при цьому, існує в ряді держав. Акцентується увага на питанні судової помилки стосовно призначення такої виключної міри покарання, як смертна кара. Проаналізовано тенденцію до поступового відходу від застосування смертної кари. Розглядається питання впливу смертної кари як стримуючого фактору під час скоєння злочинів. Досліджено рішення КСУ від 29.12.1999 року (справа про смертну кару). Охарактеризовано існуючі міжнародні угоди, якими скасовано смертну кару. Проведено аналіз одного із найважливіших чотирьох виключень, передбачених ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме, смертної кари. Відповідно до ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, держава-учасник може позбавити особу життя за допомогою смертної кари за умови, якщо вирок ухвалено судом за злочин, за який передбачено покарання у вигляді смертної кари. Спосіб виконання найвищої міри, особисті обставини засудженої особи та не співмірність даної міри з тяжкістю вчиненого злочину, це деякі аспекти за якими ставлення до засуджених до смертної кари чи їх покарання можуть підпадати під дію ст. 3 Конвенції, яка забороняє катування і нелюдське або таке, що принижує гідність поводження чи покарання. Обґрунтовано, що погляди на смертну кару відіграють роль під час оцінки того, чи була перевищена допустима межа страждань або принижень. Враховано ключову роль у дослідженні інституту смертної кари рішень ЄСПЛ у справах «Ocalan v. Turkey», «Soering v. the United Kingdom», «Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom», «Selmouni v. France» та інші.

Ключові слова: смертна кара; убивство; інститут покарання; захист права на життя; конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; довічне позбавлення волі.

The article analyzes the fundamental natural human right - the right to life. The main statistical indicators on the use of this type of punishment as the death penalty in the world are given. Currently, the death penalty is seen as an unacceptable form of punishment, which, however, exists in a number of states. Emphasis is placed on the issue of miscarriage of justice with regard to the imposition of such an exceptional measure of punishment as the death penalty. The tendency to gradual departure from the death penalty is analyzed. The question of the influence of the death penalty as a deterrent in the commission of crimes is considered. The decision of the CCU of December 29, 1999 (the death penalty case) was investigated. Existing international agreements abolishing the death penalty are described. An analysis of one of the four most important exceptions under Art. 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, namely the death penalty. According to Art. 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, a State Party may deprive a person of the life of the death penalty provided that the sentence is passed by a court for an offense punishable by the death penalty. The method of execution of the highest measure, the personal circumstances of the convicted person and the incompatibility of this measure with the gravity of the crime, are some aspects in which the treatment of convicts to death or their punishment may fall under Art. 3 of the Convention, which prohibits torture and inhuman or degrading treatment or punishment. It is argued that views on the death penalty play a role in assessing whether the permissible limit of suffering or humiliation has been exceeded. The key role in the study of the institution of the death penalty of ECtHR decisions in the cases "Ocalan v. Turkey", "Soering v. Turkey the United Kingdom", "Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom", "Selmouni v. France" and others.

Key words: death penalty; murder; institute of punishment; protection of the right to life; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; life imprisonment.

Постановка проблеми. Особлива важливість права людини на життя достатньо очевидна навіть без звернення до джерел права. Між тим, на сьогоднішній день, дане право закріплене в низці внутрішньодержавних, а також регіональних і універсальних міжнародних актів, як і раніше містить ряд невирішених питань, які, без сумніву, мають важливе значення. Не існує єдиної точки зору світового співтовариства на проблему скасування смертної кари. У даному випадку, мова йде не стільки про питання правомірності чи неправомірності смертної кари, скільки про взаємозв'язок даного інституту з правом на життя.

Виклад основного матеріалу. Смертна кара вважається найвищою мірою покарання за вчинені злочини. Станом на квітень 2019 року, понад дві третини держав із 195 відмовились від застосування смертної кари, як інституту покарання, що пригнічує честь та гідність особи, а також порушує основоположні права людини [1, с. 89].

Проте, в теперішній час, смертна кара зберігається в низці країн, зокрема: США, Ірак, Іран, Китай, Саудів-

ська Аравія та інші. Як показують дані Міжнародної амністії на кінець 2018 року, у 20-и державах були страчені щонайменше 690 осіб, а роком раніше - 993 особи у 23-х країнах. Ці дані підтверджуються документально. Переважна кількість страт припадає на Іран (253), а також на Саудівську Аравію (149), В'єтнам (85) та Ірак (52) [1, с. 89].

США є однією із країн, де ще й досі відбувається застосування смертної кари, і застосовуються такі види, як введення смертельної ін'єкції, іноді – електричний стілець або розстріл. Єдиною країною в Європі, де, на сьогоднішній день існує і застосовується смертна кара є Білорусь, вона призначається за 12 видів злочинів у воєнний час та за 2 у мирний.

У теперішній час, постає питання чи можна виправдати смертну кару як покарання в цілому. Не можна залишати поза увагою судові помилки. Історії відомі чимало випадків, коли за вбивство засуджували до смертної кари невинувату особу, яка його не вчиняла.

Людський фактор – це невід’ємна частина нинішньої судової системи, і помилки в ній будуть завжди. Щоб розуміти наскільки наші когнітивні спотворення можуть вплинути на судовий процес, можна звернутися до дослідження Джулії Шоу. Вони показують, що після трьох інтерв’ю, 70% учасників були класифіковані як такі, що мають неправдиві спогади про вчинення злочину (крадіжки, грабежі тощо) [2].

У тому числі, в Китаї уряд визнає деякі помилкові смертні кари і дає посмертне помилування. У КНР загалом смертна кара призначається за 46 злочинів (за даними 2016-2017 років) [3, с. 20]. Так, отримати найвищу міру покарання в Китаї можливо не лише стосовно терористів та жорстоких убивць, для цього достатньо спроби взяти хабар, бути причетним до незаконного обігу наркотичних засобів чи займатися браконьєрством, а також вчинити окремі військові злочини. При цьому, смертна кара може бути призначена навіть за незакінчені злочини [4, с. 27]. Інформація про застосування смертної кари в Китаї є державною таємницею. За даними Amnesty International, яка продовжує слідкувати за смертними карами та ухваленням вироків, у Китаї до даного виду покарання засуджують більше, ніж в інших країнах світу [3, с.19].

Засуджені до смертної кари в деяких країнах можуть упродовж тривалого часу очікувати виконання вироку, прикладом може слугувати Японія. У даній країні злочинці проводять в ув’язненні достатню кількість часу, перш ніж смертна кара буде виконана. Це обґрунтовується тим, що за цей час для правосуддя можуть стати відомими нові обставини, які виправдають засудженого.

Враховуючи вищевикладене, суспільство поступово розробляло механізм, який призводить не лише до скорочення ухвалення смертних вироків, а до їх викорінення. Це відбувалося декількома шляхами:

1. Запровадження додаткових процесуальних гарантій під час розгляду справ про злочини, за які передбачалася смертна кара. У історії людства смертна кара застосовувалася хаотично, в адміністративному порядку, у подальшому допускалося застосування лише на підставі судового рішення, і, врешті-решт, за участю присяжних засідателів.

2. Зменшення кількості злочинів, за які виносився смертний вирок.

3. Виключний перелік осіб, які можуть бути піддані смертній карі.

4. Проголошення тимчасового характеру, як вимушеного заходу в умовах реакції суспільства на рівень злочинності. Констатація тимчасового характеру такого виду покарання відбувається в більшості основних законів, які допускають смертну кару.

5. Ускладнення процедури від набрання вироком законної сили до його виконання [5, с. 167].

Отже, сучасною тенденцією є поступовий відхід міжнародної спільноти від застосування смертної кари як виду покарання, оскільки смертна кара не вирішує проблему злочинності як такої, вона не є стримуючим фактором для психологічно не стабільних людей, не вирішує соціальних проблем, які стають причиною зростання злочинності. Дослідження спеціалістів не підтверджують ролі смертної кари як стримуючого фактору. Прикладом тому може слугувати США, де в штатах зі смертною карою чисельність убивств на сто тисяч населення тільки більше, ніж в штатах, без неї [6].

В Україні смертна кара скасована 29.12.1999 року у зв’язку з ухваленням рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо конституційності ст.ст. 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що визначає смертну кару як різновид покарання (справа про смертну кару) [7]. Так, у згаданому рішенні орган конституційної юрисдикції, зробив деякі висновки. Першим

являється те, що, розкриваючи зміст права на життя, закріпленого у ч. 1 ст. 27 Конституції України, важливо враховувати, що смертна кара не відповідає меті покарання, а також існує ймовірність судової помилки, а в такому разі, реалізація вироку суду щодо особи, яку засудили до вищевказаного виду покарання, робить неможливим усунення її наслідків, що суперечить конституційним гарантіям захисту прав і свобод людини і громадянина.

Другим важливим висновком, зробленим органом конституційної юрисдикції України є те, що Основний Закон України не включає будь-яких норм про можливість використання смертної кари в якості винятку з ч. 1 ст. 27, у зв’язку з чим, її, як вид покарання не можна визнати виключенням з невід’ємного права на життя.

По-третє, смертна кара як вид покарання не відповідає ст. 28 Конституції України, яка проголошує, що жодна людська істота не може піддаватися катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність поводженню чи покаранню.

І останнім висновком КСУ є те, що норми ч. 2 ст. 22 Конституції України за своїм змістом зобов’язують держави, з одного боку, гарантувати фундаментальні права і свободи, у першу чергу, право людини на життя, а з другого - не приймати будь-які акти, наслідком яких було б скасування конституційних прав і свобод, у тому числі - і права людини на життя. З огляду на вищевикладене, позбавлення людини життя державою в результаті застосування смертної кари як різновиду покарання, навіть у відповідності до вимог законодавства, являється скасуванням невід’ємного права людини на життя, що суперечить Основному Закону України [7].

Як Україна, так і інші держави, де була скасована смертна кара, виходили з гуманізації суспільства. В жодній країні Європи, де було скасовано смертну кару, не проводили референдуми, її відміняли не через народне волевиявлення. У окремих країнах на момент скасування проводилися опитування, що показали велику кількість населення, яке підтримувало збереження такого виду покарання [8, с. 63].

Важливим показником відступу від смертної кари як міри покарання може слугувати прийняття міжнародних угод, відповідно до яких держави зобов’язуються відмінити смертну кару. До таких угод можна віднести: 1) Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 15.12.1989 року [9] (Україна приєдналася 16.03.2007 року), направлений на відміну смертної кари; 2) Протокол до Американської конвенції про права людини щодо відміни смертної кари, ухвалений 06.03.1990 року [10], який допускає застереження стосовно збереження смертної кари у воєнний час; 3) Протокол №6 [11] (ратифіковано Україною 22.02.2000 року) і протокол №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Україною 28.11.2002 року) [12].

Крім угод, Генеральна Асамблея ООН прийняла шосту резолюцію про мораторій на застосування смертної кари (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 71/187, прийнята 19.12.2016 року) [13].

Якщо звернутися до змісту вищевказаних міжнародних угод, то вбачається наступне: Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Протокол до Американської конвенції про права людини передбачають повну заборону смертної кари, проте дозволяють державам-учасникам за бажанням зберегти смертну кару у воєнний час як виняток. Протокол №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – це угода про заборону смертної кари в мирний час. Протокол №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає повну заборону на застосування смертної кари за будь-яких обставин без виключення.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ратифікована Україною 17.07.1997 року) [14] (надалі – Конвенція) передбачає чотири виключення, які необхідно тлумачити вузько, оскільки саме тлумачення обумовлює реальний захист права на життя. Перше виключення стосується випадків збереження державою смертної кари як покарання.

Відповідно до ст. 2 Конвенції, держава-учасник може позбавити особу життя за допомогою смертної кари за умови, якщо вирок ухвалено судом за злочин, за який передбачено покарання у вигляді смертної кари. Для цього повинні бути дотримані ст.ст. 7, 7 та положення, які стосуються заборони дискримінації, передбачені в ст. 14.

Особливе значення додержання справедливих вимог суду підкреслено в рішенні Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) від 12.05.2005 року в справі «Ocalan v. Turkey» (заява №46221/99) [15]. У даній справі громадянин Туреччина засуджений до покарання у виді смертної кари. Проте, у 2002 році Туреччина скасувала у своєму законодавстві смертну кару як вид покарання, внаслідок чого смертний вирок замінено довічним позбавленням волі. У даній справі суд зауважив, що ст. 2 Конвенції виключає застосування смертної кари стосовно особи, якій не було забезпечено справедливого судового розгляду. Страх та невпевненість у майбутньому, обумовлені смертним вирок, безумовно завдають особі страждань.

Крім того, навіть у тих випадках, коли до ЄСПЛ надходили скарги на здійснення смертної кари в державах-учасниках, положення ст. 2 Конвенції, які дозволяють застосування даної міри покарання, не перешкоджали розгляду судом випадків застосування кари з позиції заборони на нелюдське та таке, що принижує гідність покарання (ст. 3 Конвенції).

Спосіб виконання найвищої міри, особисті обставини засудженої людини та невідповідність даної міри тяжкості вчиненого злочину, а також умови, в яких знаходиться людина в очікуванні смертної кари – це лише декілька аспектів, які можуть обумовити порушення ст. 3 Конвенції [16].

У рішенні ЄСПЛ від 07.07.1989 року в справі «Soering v. the United Kingdom» (заява №14038/88) [17], заявник, громадянин Німеччини, посилався на «синдром камери смертників». Після вчинення вбивства батьків своєї дружини, він взятий під варту у Великій Британії, та чекав на екстрадицію в США. Заявник боявся, що у разі прибуття в США він буде засуджений до смертної кари. ЄСПЛ зробив висновок, що у разі екстрадиції для заявника існував ризик стати жертвою нелюдського або такого, що принижує гідність поводження, що порушує ст. 3 Конвенції. ЄСПЛ прийняв до уваги особливості його віку, психологічного стану, особисті обставини на момент вчинення злочину. Правомірна мета екстрадиції могла бути досягнута іншими законними методами, використання яких не призведе до сильних психологічних страждань.

У рішенні ЄСПЛ від 02.03.2010 року в справі «Al-Saadoon и Mufdhi v. the United Kingdom» (заява № 61498/08) [18] жертвами Конвенції стали два мусульманина, громадяни Іраку, яких звинуватили в убивстві двох британських солдат, що вторгнулися в Ірак. У своїй скарзі вони посилалися на ризик бути покараними через повішення. ЄСПЛ зазначив, що смертну кару, яка приводиться до виконання органами державної влади як умисне позбавлення життя, що завдає фізичного болю та страждань, необхідно кваліфікувати як нелюдське та таке, що принижує гідність поводження, що порушує ст. 3 Конвенції.

Ще під час розробки Конвенції, смертна кара як найвища міра покарання не порушувала міжнародних стандартів. Проте, ЄСПЛ акцентує увагу, що Конвенція є живим інструментом, який повинен тлумачитися в контексті сучасних умов, і що все більш високі стан-

дарті, яких вимагає захист прав людини і основоположних свобод, відповідно, обов'язково вимагають і більшої суворості стосовно критичного аналізу фундаментальних цінностей демократичного суспільства [19]. ЄСПЛ нагадає, що при оцінці того, чи потрібно розглядати відповідне ставлення чи покарання як нелюдське та таке, що принижує гідність, для цілей ст. 3 Конвенції, суд не може не враховувати зміни в сфері кримінальної політики держав – членів Ради Європи та загальноприйнятих стандартів у даній сфері. Крім того, поняття нелюдського та такого, що принижує гідність поводження і покарання зазнали значних змін не лише з моменту вступу Конвенції в силу, а фактично з моменту прийняття рішення в справі «Soering v. the United Kingdom».

Ризик бути засудженим до смертної кари описано в справі «Bader and Kanbor v. Sweden» (рішення ЄСПЛ від 08.11.2005 року) [20]. Родина із Сирії звернулася до влади Швеції з проханням про надання статусу біженця. Батьку родини із чотирьох осіб призначена смертна кара за співучасть у вбивстві. У випадку його повернення в Сирію існував ризик бути страченим. ЄСПЛ зауважив, що оскільки смертні вирок виконується за відсутності громадського контролю і підзвітності, всі обставини стосовно виконання смертного вироку спричинили б заявнику хвилювання та сильний страх. У силу повного заперечення прав обвинуваченого, поверхового розслідування, вказана справа є прикладом порушення права на справедливий суд. Якби родина із Сирії повернулася на батьківщину, вони б відчували страх за майбутнє, і у випадку їх депортації мало б місце порушення ст.ст. 2 і 3 Конвенції.

За період після прийняття рішення в справі «Soering v. the United Kingdom», правова позиція стосовно смертної кари зазнала суттєвої еволюції. Підтверджена в рамках даної справи фактична відміна смертної кари в двадцяти двох країнах у 1989 році, поступово привела до її юридичної відміни в більшості країн-учасниць.

Поширеними є випадки жорстокого поводження працівниками державних органів, які можуть призвести до смерті, проте, виходячи з практики ЄСПЛ, суд не вбачає порушення ст. 2 Конвенції і кваліфікує відповідні дії за ст. 3. Існує необхідність у визнанні дій та сил абсолютно допустимими, тобто вони повинні суворо відповідати досягнутим цілям.

У справі «Andronicou and Constantinou v. Cyprus» (рішення ЄСПЛ від 09.10.1997 року) [21] поліція вела переговори з чоловіком, який утримував свою співмешканку в якості заручника. У випадку якщо поліція вирішить відкрити двері їх квартири, чоловік обіцяв застрелити жінку. У результаті, поліції за допомогою спеціальних підрозділів ввійшла до квартири, і чоловік вистрелив у працівника поліції, у свою чергу поліція випустила 29 куль у обох. ЄСПЛ зазначив, що дії працівників поліції були абсолютно допустимими.

Постає питання про якість організації і контролю оперативних дій, які призвели до смерті. У справі «Ergi v. Turkey» (рішення ЄСПЛ від 28.07.1998 року) [22] на південному заході Туреччини поліція вирішила арештувати членів терористичної організації. З цієї метою поліція відкрила вогонь у терористів, у ході якого вбито сестра і донька сестри заявника. ЄСПЛ не констатував порушення ст. 2 Конвенції та виходив із того, що поліція діяла відповідно до інструкції щодо застосування сили та вогню. Відповідно, застосування сили та дії поліції і інших спеціалізованих підрозділів мають бути засновані на повній упевненості та відповідній меті.

Висновки. Таким чином, право на життя виступає одним із фундаментальних природних прав людини. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що право на життя є більш багатогранним, ніж здається на перший погляд. Право на життя закріплено на міжнародному та регіональному рівнях, та багато держав рати-

фікували та закріпили на національному рівні, що є не менш важливим при «боротьбі» з таким явищем. Проте, на міжнародному рівні питання смертної кари ще й досі залишається відкритим. На підставі проведеного аналізу практики ЄСПЛ можна стверджувати, що смертна кара в мирний час стала розглядатися як неприйнятна форма покарання, яка вже не є допустимою в контексті

ст. 2 Конвенції. Інші винятки передбачені п.п. «а» - «с» ч. 2 ст. 2 Конвенції. Дані винятки є вичерпними і можуть визнаватися допустимими лише у випадку визнання їх судом «не менш, ніж абсолютно допустимими». Скарги, які були скеровані до ЄСПЛ за ст. 2 Конвенції, переважно стосувалися заподіяння смерті в ході протидії тероризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крікорова Е.К. Смертна кара як дилема в міжнародному праві. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»* №7, 2019. С. 89-92.
2. Shaw J., Porter S. Constructing rich false memories of committing crime. *Psychological Science* (Sage Publications Inc.), January 2015, 291-301/ Сетевое издание «SAGE». URL: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0956797614562862>.
3. Amnesty International global report Death sentences and executions 2016. *Amnesty International Ltd Peter Benenson*, London, UK, 2017. Index: ACT 50/5740/2017 / Сетевое издание «Amnesty International» URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/act50/5740/2017/en/>
4. Amnesty International global report Death sentence sand executions 2015. *Amnesty International Ltd Peter Benenson*, London, UK, 2016. Index: ACT 50/3487/2016 / Сетевое издание «Amnesty International» URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/act50/3487/2016/en/>.
5. Толстенко Ю. О. Проблема смертної кари у міжнародному праві. *Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф.*, м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 165–169.
6. Oldest US death row inmate dies aged 94 / BBC News. 14 February 2010. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8515573.stm>.
7. Рішення КСУ № 11-рп/99 від 29.12.1999 у справі № 1-33/99 за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання(справа про смертну кару)// *Офіційний вісник України*. № 4., 2000. С. 126.
8. Карпенко, М. І. Бандурович, А. В. Смертна кара: бути чи не бути? *Юридична наука* № 5, 2013. С. 62–69.
9. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятий резолюцією 44/128 Генеральної Асамблеї від 15.12.1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_187 (дата звернення 06.05.2020).
10. Протокол к Американской Конвенции о правах человека относительно отмены смертной казни: Міжнародний документ від 06.03.1990 року. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/id/14292> (дата звернення 06.05.2020).
11. Протокол №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Міжнародний документ від 28.04.1983 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802 (дата звернення 06.05.2020).
12. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин: Міжнародний документ від 03.05.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180 (дата звернення 06.05.2020).
13. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 71/187 від 19.12.2016 року «Мораторій на застосування смертної кари. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/71/187> (дата звернення 06.05.2020).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення 06.05.2020).
15. Рішення ЄСПЛ від 12.05.2005 року в справі «Ocalan v. Turkey» (заява №46221/99). URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"ap-pno":\["46221/99"\],"itemid":\["001-69022"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
16. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. *Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорсткому поводженню і безкарності*: науково-практичний посібник для суддів/ За заг. ред. проф. Маляренка В.Т. Київ: «К.І.С», 2011. 320 с.
17. Рішення ЄСПЛ від 07.07.1989 року в справі «Soering v. the United Kingdom» (заява №14038/88). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid%22:\[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).
18. Рішення ЄСПЛ від 02.03.2010 року в справі «Al-Saadoon и Mufdhi v. the United Kingdom» (заява № 61498/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"itemid%22:\[%22003-3044411-3369175%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{).
19. Рішення ЄСПЛ від 28.07.1999 року в справі «Selmouni v. France» (заява №25803/94). URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b70210.html>.
20. Рішення ЄСПЛ від 08.11.2005 року в справі «Bader and Kanbor v. Sweden» (заява №13284/04). URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,437dd21dd.html>.
21. Рішення ЄСПЛ від 09.10.1997 року в справі «Andronicou and Constantinou v. Cyprus» (заява №86/1996/705/897). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-58102%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
22. Рішення ЄСПЛ від 28.07.1998 року в справі «Ergi v. Turkey» (заява №40/1993/435/514). URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6291c.html>.